

ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਫਿਕਸ਼ਨ ਲਿਖਨਾ। ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ ਸੀ ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ ਚ, ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਚ ਐ, ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ਸਾਂਗਲਾ ਹਿੱਲ, ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਉਥੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਾਂਗਲਾ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਮੰਡੀ ਸੀ, ਅਨਾਜ ਮੰਡੀ ਸੀ ਔਰ ਇਹਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਹੌਰ ਸੀ ਔਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹਦੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਸੀ, ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਸੀ, ਬੜੀ ਆਵਾਜਈ ਸੀ, ਬੜਾ ਘੁੱਘ ਵਸਦਾ ਕਸਬਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮੁਢਲੀ ਪੜਾਈ ਉਥੋਂ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਚ ਹੋਈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਉਥੋਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੜਨ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਮੈਂ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ, ਉਸ ਜਮਾਨੇ ਚ ਪੜਾਈ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਮੈਟ੍ਰਿਕ, ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ, ਬੀ.ਏ., ਐਮ.ਏ., ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਦੋ-ਦੋ ਸਾਲ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਚੱਲਦਾ ਸੀ। ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਬੀ.ਕੌਮ. ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਏ.ਡੀ.ਕਾਲਜ ਆਫ ਕਾਮਰਸ, ਲਾਹੌਰ, ਬਿਲਕੁਲ ਅਨਾਰਕਲੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਉਹ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਕੋਰਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾ ਸਾਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਦੂਸਰਾ ਸਾਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਾਰਟੀਸ਼ਨ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਬਟਵਾਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਮੇਰੀ ਉਮਰ 19 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆਂ, ਉਥੇ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਆ ਕੇ ਇਥੇ ਜਿਹੜੀ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਿਤਕ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਅਜੇ ਮੇਰੀ ਪੜਾਈ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਤੇ ਉਹਦਾ ਸਾਰਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੜਾਈ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੈਗੀ ਕਿ ਕੀ ਹੋਏਗਾ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਆਏ ਸੀ ਓਧਰ ਤੇ ਪੜਾਈ ਪੜ੍ਹਈ ਦੀ ਸੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਕੋਈ ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਵੀ ਆਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਪੈਰ ਜਮੀਨ ਤੇ ਰੱਖਣ ਦੀ, ਪੈਰ ਜਮਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਕੋਈ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ। ਇਥੇ ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜੱਬੋਬੰਦੀ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਚ ਕੰਮ ਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਉਸ ਜਮਾਨੇ ਚ ਇਥੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਸੈਲ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਸ ਸੈਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਅੰਡਰਗਰਾਊਂਡ ਗੁਪਤ ਕੰਮ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਆਈਡੋਲੋਜੀਕਲ (ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ) ਪਰਚਾ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ 'ਸਾਡਾ ਯੁੱਗ' (Our Era) ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਜਿਹੜੀ ਇਥੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜੱਬੋਬੰਦੀ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਕਾਈ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਚ ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਕਨਵੀਨਰ ਲੱਗਾ।

ਫਿਰ ਸਾਡਾ ਜਿਹੜਾ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਔਰ ਸਟੂਡੈਂਟ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਰੋਹਤਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਰਸ ਤੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਸਾਲ ਰੋਹਤਕ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਆਪਣਾ ਬੀ. ਕੌਮ ਦਾ ਕੋਰਸ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਥੇ ਰਸ਼ੀਅਨ ਨਿਊਜ ਏਜੰਸੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਸਮਾਚਾਰ ਏਜੰਸੀ 'ਫਸ', ਉਹ ਇਥੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ 'ਬੋਵਟਲੈਂਡ' ਤੇ ਉਹਦੇ ਚ, ਉਹਦੇ ਬੜੇ ਸਬਸਕਰਿਪਸ਼ਨ ਆਂਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਅਕਾਊਂਟਸ ਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਸਿਲਸਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੈਗਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਰਾਟੀ ਨੂੰ ਅਪਰੋਚ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸੈਟਐਪ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਾਮਰਸ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਅਕਾਊਂਟਸ ਬਾਰੇ ਸਾਰਾ ਕੁਛ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਜਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦੇ ਤੇ ਮੈਂ ਤੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਮੇਰੀ ਲਾਈਨ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ। ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤਾ, ਉਥੇ ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਜਿਹੜੀ ਬਾਹਰਲੀ ਸਿਆਸੀ ਸਰਗਰਮੀ ਉਹ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰਗਰਮੀ, ਔਰਗੇਜਾਈਨੇਸ਼ਲ ਸੀ, ਜੱਬੋਬੰਦਕ ਉਹ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਫਰਮ/ਏਜੰਸੀ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਥੇ ਲੱਗਾ ਤੇ ਉਹ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਕੰਮ ਵੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਆਪਣਾ ਨਿਊਜ ਬੁਲੇਟਿਨ ਕੱਢਣਾ ਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ, ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਜੁਬਾਨਾਂ ਚ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਇਹ ਕਰਦੇ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹ ਨਿਊਜ ਬੁਲੇਟਿਨ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਉਹਦਾ

ਨਾਂ ਸੀ ਸਮਾਚਾਰ 'ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ'। ਅਸੀਂ ਹੱਥ ਨਾਲ ਈ ਲਿਖਦੇ ਸਾਂ ਤੇ ਸਾਈਕਲੋਸਾਈਡ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹਫਤੇ ਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਕੱਢਦੇ ਸਾਂ। ਤੋਂ ਓਸ ਕੰਮ ਚ ਲੱਗ ਗਿਆ ਮੈਂ, ਉਹ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਇਨਟਰਸਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਉਸ ਚ ਟਾਈਪ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰੀਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਆਪੇ ਈ ਲਿਖੀਦਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪੇ ਸਭ ਕਰੀਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਖਬਰਨਾਮਾ ਸੀ, ਨਿਊਜ਼ ਬੁਲੇਟਿਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਹਫਤੇ ਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਹਫਤੇ ਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਹਫਤੇ ਚ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਰੋਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਰੋਜ਼ ਇੱਕ ਦਿਨ ਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਥੇ ਈ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ, ਕਰਦਿਆਂ, ਕਰਦਿਆਂ 1966 ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ, ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋਇਆ, ਜਦੋਂ ਸੰਨ 66 ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਵਿਚ ਏਦਾਂ ਮੈਂ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ, ਰੂਸੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਉਹ ਨਾਲ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਰੂਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਫੋਰਨ ਲੈਂਗੂਏਜ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਹਾਊਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਰੂਸੀ ਸੋਵੀਅਤ ਸਹਿਤ ਪਰਦੇਸੀ ਜੁਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪਦੇ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੰਡੀਅਨ ਸੈਕਸ਼ਨ ਕਾਇਮ 50 ਵਿਆਂ ਵਿੱਚ, 1955-56 ਚ ਉਹਨਾਂ ਇੰਡੀਅਨ ਸੈਕਸ਼ਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਤੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸੀ ਤਿੰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੈਕਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਸੈਟਅੱਪ ਕਰ ਦਿਓ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਸੰਨ 66 ਚ ਮਾਸਕੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਰੂਸੀ ਪੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਨਾਲ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਹਿਤ ਉਥੇ ਗਏ ਤੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਮੈਂ ਉਥੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਰੂਸੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਤੇ ਸੰਨ 1979 ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਚ ਈ, ਮੇਰੀ ਕੁਰਸੀ ਉਥੇ ਖਾਲੀ ਸੀ ਤੇ ਉਥੇ ਆ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ, ਲੇਕਿਨ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਫਿਰ ਅੰਗਰੇਜੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ 1993 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਡਿਸਇੰਟੀਗਰੇਟ ਹੋ ਗਈ, ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਗਈ, ਫਿਰ ਸਾਡਾ ਦਫਤਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਐ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿਸ ਜਗਾ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਗਿਆ ਸਾਂ ਉਥੇ ਮੈਂ 43 ਸਾਲ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੀ ਰਟਾਇਰਮੈਂਟ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮਰ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਨਹੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਿਤ ਚੰਗੀ ਏ, ਚੱਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਓ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਤਕਲੀਫ ਏ, ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਓ। ਤੋਂ, ਮੈਂ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਦਫਤਰ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਮੈਂ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਚ ਤਨਖਾਵਾਂ ਜਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੈਗੀਆਂ, ਸੈਲਰੀਜ਼ ਜਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਦੀ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੀ ਜਗਾ ਸੀ, ਉਹ ਜਦੋਂ ਮਾਸਕੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਈ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਉਥੇ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਨਰਸ਼ੀਆ ਕਹਿ ਲਓ ਜਾਂ ਤਸੱਲੀ ਕਹਿ ਲਓ, ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੌਰਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾਂ ਸਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਮੈਂ ਅੱਛਾ ਅਨੁਵਾਦਕ ਬਣ ਸਕਦਾ, ਚੰਗਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਸਕਦਾਂ, ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਨਾ, ਇਹ ਬੈਟਰ ਐ ਕਿ ਬਜਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਦਾ ਲੇਖਕ ਬਣਾ। ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹ ਬਹੁਤੀ ਤਮੰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਕਿ, ਅਸਪਾਇਰੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਕਾਮਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਕਿ ਬਈ ਮੈਂ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਬਣਨਾ ਹੈਗਾ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਅਨੁਵਾਦਕ ਅੱਛਾ ਬਣ ਗਿਆ, ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਛੱਡੋ, ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਮਾਰੋ ਗੋਲੀ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਤੋਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਉਦੋਂ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਘਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੈਗਾ, ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਗੁਜਾਰਾ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਚੱਲੇਗਾ। ਅਜੇ ਠੀਕ ਸੀ ਸਾਰਾ ਕੁਛ, ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਠੀਕ ਸੀ, ਲੜਕੀ ਸਾਡੀ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਲੜਕਾ ਸੀ, ਉਹ ਪੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਜੇ ਸਾਡਾ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਐਕਸਪੋਰਟ ਦਾ ਤੇ ਦਸ ਸਾਲ ਮੈਂ ਉਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਕਹਿ ਲਓ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਿਸਮਤ ਚੰਗੀ ਸੀ ਜਾਂ ਔਰ ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਠੀਕ ਕੀਤਾ,

ਜਿਹੜੇ ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਪੈਸੇ ਮਿਲੇ ਜਿਹੜੇ, ਜਦੋਂ ਗਰੈਚੁਅਟੀ ਮਿਲੀ ਜਿਹੜੀ, ਉਹ ਮੈਂ ਉਸ ਤੇ ਲਗਾ ਕੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਬੜਾ ਅੱਛਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਅਸਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਕਾਫੀ ਉਹਦੇ ਚ ਪੈਸੇ ਕਮਾ ਲਏ, ਘਰ ਵੀ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਸਾਰਾ ਕੁਛ ਕਰ ਲਿਆ। ਤੇ ਮੈਂ ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਇਤਫਾਕੀਆ ਲੇਖਕ ਆਂ, ਐਕਸੀਡੈਂਟਲ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਲਿਖਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏਨੀ ਦੇਰ ਦਾ। ਕਿਥੋਂ ਤੋਂ ਕਿਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਸੋ ਹੋਇਆ ਇਹ ਭਾਪਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਰਚਾ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ, ਇਹ ਮੈਂ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣਾ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮਜਮੂਨ ਛਾਪਣਾ ਚਾਹਨਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਹਦੇ ਚ ਫਸਟ ਤੇ ਤੂੰ ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਤੇ ਮੈਨੂੰ, ਉਹ ਤੇਰੀ ਪੁਰਾਣੀ ਦੋਸਤ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਉਹਦਾ ਸਕੈਚ ਲਿਖਦੇ ਬਣਾ ਕੇ ਪੈਨ-ਸਕੈਚ, ਪੋਰਟਰੇਟ ਬਣਾ ਦੇ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਚਲੋ ਠਕਿ ਐ ਬਣਾ ਦਿੰਨੇ ਆਂ। ਉਹ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਤੇ ਰੇਖਾ ਚਿਤਰ ਲਿਖਿਆ ਉਹਦਾ ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ, ਉਹ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੜ ਲਓ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ, “ਇਹ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਐ” ਕਹਿੰਦੇ, “ਯਾਰ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ?” ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਪਰਚੇ ਚ ਈ, ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਰਚਾ ਈ ਦੇਤਾ ਉਹਨੂੰ, ਪੂਰਾ ਪਰਚਾ ਈ ਛਾਪਦਾ, ਉਹ ਬੜੀ ਵਾਹ ਵਾਹ ਹੋਈ, ਬੜੀ ਸੋਭਾ ਹੋਈ ਬਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਿਥੇ ਸਨ? ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ? ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਯਾਰ ਤੂੰ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੀ ਜਿਹੜੇ ਜਾਨਣਾ ਉਹ ਲਿਖ, ਰੇਖਾ ਚਿਤਰ ਲਿਖ ਦੇ। ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਲਿਖੇ, ਉਹਦੀ ਬੜੀ ਸੋਭਾ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਯਾਰ, ਤੂੰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕਰਸਾਂ, ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਦੇ,” ਫਿਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਨਾਵਲ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅਜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਅੰਗਰੇਜੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅੱਛਾ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਚਲੋ, ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਚੋਂ ਇੱਕ ਚੈਪਟਰ ਪੰਜਾਬੀ ਚ ਲਿਖਿਆ, ਉਹ ਮੈਂ ਪੜਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਇਹ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜੀ ਨਾਲੋਂ ਬੈਟਰ ਏ, ਪੂਰਾ ਨਾਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਚ ਬਣਾਤਾ, ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਐ ‘ਮੀਂਹ ਕਣੀ ਦੇ ਦਿਨ’, ਉਹ ਬੜਾ ਪਾਪੂਲਰ ਹੋਇਆ, ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਪੜਿਆ, ਫਿਰ ਉਹੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਸੀ, ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੂੰ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ, ਇੱਕ ਪਾਰਟੀਸ਼ਨ ਤੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਦੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਅੱਛਾ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿੰਨੇ ਆਂ, ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਾਂ। ਸੋ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਅਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਉਦੋਂ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਸੀ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਹ ਪਾਰਟੀਸ਼ਨ ਤੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ, ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ‘ਦੇਸ ਕੁਦੇਸ’। ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ, ਮੇਰੀ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਸੀ 19-20 ਸਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਕੀ ਅਸਰ, ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਪਾਰਟੀਸ਼ਨ ਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਈ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ੌਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਯਾਰ ਮੈਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਮੈਂ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਮਜਾ ਆਣਾ, ਲਿਖਣ ਚੋਂ ਸਵਾਦ ਆਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਜਰਬਾ ਬੜਾ ਸੀ, ਕਰਾਫਟ ਵੀ ਹੈਗਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਏਡੇ ਵੱਡੇ ਟੌਲਸਟਾਏ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਤੇ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਵਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਵੇਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਰਚਨਾ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਕੀ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਔਰਜੀਨਲ ਲਿਖਣ ਵਾਗਰਾਂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਤਰਾਂ ਕਰਦਾ, ਇਹ ਮੱਖੀ ਤੇ ਮੱਖੀ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਅਨੁਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਲਿਖਣ ਈ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਬੜਾ ਕੁਝ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਲ ਜਿਹੜਾ ਚਸ਼ਮਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਤੇ ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ, ਉਹਨੇ ਬੜਾ ਪਾਣੀ ਸੀ ਉਹਦੇ ਚ ਨਿਕਲਣ ਨੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਸਾਲ ਈ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਔਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਕੋਈ 11-12 ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਕੋਈ 2-3 ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ, ਜਦੋਂ ਵਿੱਚ ਵਿਹਲੇ ਹੋਏ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਅੱਛਾ, ਮਜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਅਹਿ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਜਿਹੜਾ ਹੈਗਾ, ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਉਕਾ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ। ਜਿਸ ਨੇ ‘ਮੀਂਹ ਕਣੀ’ ਦੇ ਦਿਨ ਪੜਿਆ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰਾ ਨਾਵਲ ‘ਭਾਉ’ ਐ ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਨਾਵਲ ‘ਲੋਟਾ’ ਐ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਇਹ ਉਸੇ ਆਦਮੀ ਦਾ। ਮੇਰੇ ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ, ਉਹਦੇ ਚ ਬੜੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਐ, ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਈ ਡਿਫਰੈਂਟ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਈ ਹੋਰ ਐ। ਇਹ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਐ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਅਤੇ ਰੋਚਿਕਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਮੇਰੀ ਹੁਣ ਇਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਹੋਰ ਮੇਰੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿਹੜੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੋਲੀ ਚ ਲਿਖਣਾ, ਸਰਲ, ਸੁਬਕ, ਸੁੱਚੀ, ਪਿਓਰ ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਹਦੇ ਚ ਰਲਾ ਨਹੀਂ, ਮਿਲਾਵਟ ਜਿਹੜੀ ਐ ਨਹੀਂ

ਹੁੰਦੀ। ਜੁਬਾਨ ਆਂਦੀ ਐ। ਜਿਹੜਾ ਅਨੁਵਾਦ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਐ ਉਹਨੂੰ ਬੜੀ ਜੁਬਾਨ ਆਂਦੀ ਐ, ਜੁਬਾਨ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂਹੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਗਰ ਟੈਲਸਟਾਏ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤੁਰਗਨੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨਾ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੁਬਾਨ ਆਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ। ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦਕ ਨੂੰ, ਚੰਗੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਨੂੰ ਜੁਬਾਨ ਬੜੀ ਆਂਦੀ ਐ। ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮੇਰੇ ਜਿਹੜਾ ਐਕਪੀਅਰੈਂਸ ਐ, ਤਜਰਬਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਆਇਆ। ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ ਐ ਪੰਜਾਬੀ, ਉਹਦੀ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਗਲਪ ਦਾ ਸਵਾਲ ਐ, ਫਿਕਸ਼ਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਐ, ਉਹਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਜਗਾ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈਗੀ। ਉਹਦੇ ਚ ਜਾਨ ਹੈਗਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਦੇ ਲਿਖਨੇ ਆਂ ਜਾਂ, ਕਮਿਸਟਰੀ ਦੇ ਲਿਖਨੇ ਆਂ, ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ, ਉਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰੋਬਲਿਮ ਆਂਦੀ ਐ, ਗਲਪ ਚ ਕੋਈ ਪਰੋਬਲਿਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਜੁਬਾਨ ਦੀ। ਜੁਬਾਨ ਪੂਰੀ ਰਿੱਚ ਐ, ਇਹਦਾ ਭੰਡਾਰ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਮਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੁਬਾਨ ਆਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਐ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੀ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਐ ਔਰ ਸਾਹਿਤਕ ਲਹਿਰ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਹੇ ਨੇ, ਬਹੁਤ ਈ ਕਰੀਬ ਨੇ। ਔਰ ਵੈਸੇ ਵੀ ਕਿਹੜੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਕਰੀਮ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਜਿਹੜੇ ਚੰਗੇ, ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਸਨ, ਜਿਆਦਾ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮੀਰ ਸਨ, ਉਹ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਜਿਹੜੀ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਸੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਬਹੁਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਏਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਏਨੇ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਪਰੋਪਸਨੇਟਲੀ ਸਿੱਖ ਜਿਆਦਾ ਸਨ। ਤੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਨ, ਉਹ ਬਹੁਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਨਾਲੇ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਨੇੜਤਾ ਹੈਗੀ ਐ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਔਰ ਸਾਹਿਤਕ ਲਹਿਰ ਦੀ, ਇਹ ਕੋਹੈਂਡ, ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਫਿਨੋਮਨਾ ਸੀ, ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਜੁਬਾਨਾਂ ਚ ਇਹ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਔਰ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਐਂਟੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਜਿਹੜੀ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਦਮੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਮੁਲਕ ਜਿਹੜਾ ਸੀ ਉਹ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਔਰ ਉਠਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਜਿਹੜੀ ਐ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਆਈ ਏ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਐ, ਉਹ ਅਟੰਕ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਆਈਵਰੀ ਟਾਵਰ ਚ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ, ਵੱਖਰਾ ਛੱਡ ਕੇ। ਤੇ ਵੀ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ, ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਉਹਦਾ ਵੀ ਅਸਰ ਪਿਆ ਕਿ ਬਈ ਜਿਹੜਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਐ ਉਹਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਮੂਵਮੈਂਟ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਵੱਖਰੀ ਜਗਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ, ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬਣ ਗਈ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ ਚ ਅਜੇ ਵੀ ਇਹੀ ਆ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ, ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਪ੍ਰੋਗਰੈਸਿਵ ਮੂਵਮੈਂਟ ਐ, ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਲਹਿਰ ਐ, ਜਿਹੜੀ ਖੱਬੇਪੱਖ ਵਾਲੀ ਲਹਿਰ ਐ, ਉਹਦੇ ਨੇੜੇ ਐ। ਸਿੱਖ ਇਜਮ ਐ, ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਐ, ਉਹ ਵੀ ਇਹਦੀ ਐ, ਇਹ ਬਈ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ, ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਓ, ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰੋ ਔਰ ਸਮਾਨਤਾ ਰੱਖੋ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਛ ਜਿਹੜੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਿਹੜੇ ਆਦਰਸ਼ ਸਨ, ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਸੀ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਜਿਹੜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਬੜੇ ਐਸੇ ਲੀਡਰ ਰਹੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬੜੇ ਜਿਆਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਵੀ ਸਨ ਔਰ ਜਿਆਦਾ ਸਿਆਸੀ ਵੀ ਸਨ। ਇਕ ਤਰਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਸਿੱਖ ਵੀ ਸਨ ਤੇ ਪੂਰੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵੀ ਸਨ, ਸਾਡੇ ਬੜੇ ਰਹੇ ਨੇ। ਏਹ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਮੈਂ, ਉਹਦੇ ਚੋਂ ਆਇਆ। ਇਹ ਵੈਸੇ ਇਹ ਸਾਡੇ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਖਾਸ ਗੱਲ ਐ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਦੀ ਔਰ ਸਾਡੀ ਸਿਆਸਤ ਚ, ਇਹ ਬਾਕੀਆ ਚ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ।

ਮੇਰਾ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਏਨਾ ਰੌਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੱਖ ਜਿਹੜਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਐ, ਉਹਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਡੀ ਲਾਈਵਲੀਹੁੱਡ ਨਾਲ, ਸਾਡੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖ ਕੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ ਕੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖ ਕੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਵੀ ਕਮਾ ਸਕਦੇ ਹੋਈਏ। ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋਈਏ ਤੇ ਫਿਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਉਹਦੇ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਚਾਹੀਦੀ ਐ, ਉਹਦੇ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਦੀ

ਚਾਹੀਦੀ ਐ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵੈਸੇ ਚਾਂਹਦੇ ਵੀ ਨੇ, ਬੋਲਣਾ ਵੀ ਚਾਂਹਦੇ ਨੇ, ਲਿਖਣਾ ਵੀ ਚਾਂਹਦੇ ਨੇ, ਵਰਤਨਾ ਵੀ ਚਾਂਹਦੇ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜੀ ਵੱਲ, ਦੂਸਰੀਆਂ ਜੁਬਾਨਾਂ ਪੜਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਰੋਟੀ ਤੇ ਕਮਾਣੀ ਹੈਗੀ, ਮੁੱਖ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਐ। ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝਨਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਭਵਿੱਖ ਐ, ਬਹੁਤਾ ਰੋਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਐ। ਪੜੀ ਜਾਏਗੀ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ, ਬੋਲੀ ਜਾਏਗੀ, ਪਿੰਡਾਂ ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਏਗੀ ਹੈਗੀ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਏਗੀ, ਘਰਾਂ ਚ ਬੋਲੀ ਜਾਏਗੀ, ਲੇਕਿਨ ਕੋਈ ਇਹਦੇ ਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਕੋਈ ਜਰੂਰ ਈ ਇਹਦੇ ਬਿਨਾ ਗੁਜਾਰਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਦੂਸਰਾ, ਇਹਦਾ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਇਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਐ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇੱਕ ਲਿੱਪੀ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬੀਨੇਸ਼ਨ ਜਿਹੜੀ ਐ, ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਨੇ, ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਤੋਂ ਘੱਟ, ਤੇ ਸਿੱਖ ਬਹੁਤ ਈ ਘੱਟ, ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ। ਉਹ ਵੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਬਣ ਗਈ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਏ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਬੜੇ ਨੇ, ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ, ਬਾਹਰ ਜਾਓ, ਏਧਰ ਜਾਓ, ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ, ਰੁਜਗਾਰ ਲਈ ਸਾਰੇ ਜਗਾ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਸਾਰੇ ਇੰਡੀਆ ਚ ਫੈਲੇ ਨੇ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇਮੋਸ਼ਨਲ ਜਿਹੀ, ਇਮੋਸ਼ਨ ਦੀ ਗੱਲ ਜਿਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਏ ਨਾ, ਇਹ ਕੋਈ ਲਾਈਵਲੀਹੁੱਡ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਚੱਲੇਗਾ? ਹੈਂਜੀ। ਕਿਉਂ ਅਸੀਂ 12, 13-14 ਕਰੋੜ 120-130 ਮਿਲੀਅਨ ਹੋ ਜਾਨੇ ਆਂ, ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਨੈਸ਼ਨਲਟੀ ਕਿੱਡੀ ਵੱਡੀ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਹੋਰ ਨੈਸ਼ਨੈਲੀਟਲੀ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਹੋਰ ਹੈਗੀਆਂ ਨੇ? ਤੇ ਜੇ ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰਾਈਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਕੋਈ ਖਦਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਰਤ ਐ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੈ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ। ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਲਾਈਵਲੀਹੁੱਡ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਗੱਲ ਐ, ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਐ ਕੋਈ, ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਬੜੀ ਮਹਿਦੂਦ, ਬੜੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲਿਮਟਿਡ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉਹਦਾ ਹੈਗਾ। ਦੇਖੋ ਸੂਬਾ ਵੀ ਸਾਡਾ ਏਨਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਹੜੇ ਜਿਆਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ, ਔਰ ਉਹ ਥੋੜੀ ਜਗਾ ਚ ਸੀਮਤ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ, ਮਹਿਦੂਦ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਓਨੀ ਜਗਾ ਦੇ ਵਿਚ। ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਪੁਲਟੀਕਲੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਨਾਂ ਤੇ ਜੁਬਾਨ ਦਾ ਸੂਬਾ ਬਣਾਇਆ ਲੇਕਿਨ ਹੈ ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਤੇ ਜੁਬਾਨ ਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਹੋ ਜੇ। ਓਨਾ ਈ ਸੂਬਾ ਬਣੇ ਜਿਹਦੇ ਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਖ ਹੈ ਈ ਏਨੇ ਥੋੜੇ ਨੇ, ਬਹੁਤੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸੂਬਾ, ਸੂਬਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਸੂਬੀ ਕਹਿੰਨਾ, ਛੋਟਾ ਸੂਬਾ। ਦੂਜਾ ਸਾਡੇ ਲਿੱਪੀਆਂ ਦਾ ਏਨਾ ਝਗੜਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਉਹ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਚ ਨੇ, ਉਹ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਚਲਾਂਦੇ ਨੇ, ਉਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਈ ਨਿਕਲ ਗਏ ਮਤਲਬ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਈ ਹੋ ਗਏ। ਜੁਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਵੀ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ ਜਿਹੜੀ ਏ ਉਹਦੇ ਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਚ ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਬੜੀ ਵੜ ਗਈ ਐ, ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਸਮਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਨਾਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਰੱਖ ਕੇ ਪੜਨੇ ਪੈਂਦੇ ਨੇ। ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸਕੋਪ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਕਿ ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ। ਕੋਈ ਕਰੀ ਜਾਓ ਮਿਹਨਤ, ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ, ਲੇਕਿਨ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਤੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤੇ ਨਵੇਂ ਲੋਕ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਹੈ ਆ, ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਰਹਿਨਾ, ਦਿੱਲੀ ਚ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜੀ ਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਏ, ਸਕੂਲ ਸਕਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਟੈਕਨੀਕਲੀ ਤੇ ਵਾਧਾ ਹੈਗਾ, ਲੇਕਿਨ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੈ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਨਾ, ਪੁਰਾਣੇ ਜਿਹੜੇ ਨੇ ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਿਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਲੇਕਿਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਰਾਈਟਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਨੇ, ਨਵੇਂ ਵੀ ਆ ਰਹੇ ਨੇ, ਕੋਈ ਏਨੇ, ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸਪਾਰਕ ਵੀ ਨਜਰ ਆਂਦਾ, ਚੰਗੇ ਵੀ ਹੈਗੇ ਨੇ, ਉਹਦਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ.. ਅਸਲ ਚ ਇਹ ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ। ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਬੈਸਟ ਟੇਲੈਂਟ ਐ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਚ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜੀ ਚ ਲਿਖਦਾ, ਉੜਦੂ ਚ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ, ਹਿੰਦੀ ਚ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਲੱਗਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇੱਕ ਟਰਡੀਸ਼ਨ ਈ ਬਣ ਗਈ ਏ, ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਐ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜੁਬਾਨ ਚ ਲਿਖ ਲੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦੀ ਜਗਾ ਵੀ ਸੀਮਤ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਵੱਡਾ ਟੇਲੈਂਟ ਐ ਉਹ ਇਹਦੇ ਚ ਨਹੀਂ ਆਣਾ ਚਾਂਹਦਾ, ਟਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨਜ ਦੀਆਂ ਪਰੋਬਲਿਮਜ ਨੇ

ਦੂਸਰੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਬਾਈਲਿੰਗੂਅਲ ਵੀ ਲੋਕ ਹੈਗੇ ਨੇ, ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਦੂਸਰੀ ਜੁਬਾਨ ਚ ਲਿਖਦੇ ਨੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ ਚ ਮਿਲਦਾ ਵੀ ਕੀ ਏ ਰਾਈਟਰ ਨੂੰ, ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਕਿਤਾਬ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਛਪਦੀ ਏ, ਰਾਇਲਟੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਕੋਈ ਆਮਦਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਲੋਕੀਂ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਪਰੈਫਰ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਸਾਡੀ ਜੁਬਾਨ ਚ ਉਹੀ ਲਿਖਦਾ ਜਿਹੜਾ ਲਿਖਨੋਂ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਚ। ਇਹ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈਗੀ।

ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਉਥੇ ਬੜੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਸਟੋਲਜੀਆ ਵੀ ਐ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ, ਬਾਹਰ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਜਿਆਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਜਿਆਦਾ ਪ੍ਰਪੱਖ ਆ, ਉਥੇ ਉਹ ਨਜਰ ਆਂਦਾ। ਸਾਡਾ ਏਥੇ ਸਬਡਿਊਡ ਆ, ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਆ ਉਹਦੇ ਚ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ। ਉਥੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਨਸਟੋਲਜੀਆ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਔਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਆਪਸ ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਨੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਉਹ ਹੋਰ ਜੁਬਾਨਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਨੇ। ਉਥੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇਖੋ ਲਾਈਵਲੀਹੁਡ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ, ਲੇਕਿਨ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਨੌਸਟੋਲਜੀਆ ਹੈਗਾ ਉਥੇ, ਉਹ ਮੇਨ ਫੋਰਸ ਏ, ਉਹ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਉਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਗਲੀ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਚ ਨਾ ਰਹੇ। ਅਗਲੀ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਜਿਹੜੀ ਉਥੋਂ ਦਾ ਲੋਕਲ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਅਸਰ ਹੋਏਗਾ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਫਰੈਂਚ, ਅੰਗਰੇਜੀ, ਏਸ ਪਾਸੇ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਏ, ਇਕ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ਦੇਖ ਕੇ ਇਹ ਬਈ ਕਿੰਨਾ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਚ ਜੋਸ਼ ਐ, ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਏ ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ, ਇਹ ਚੀਜ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਰਾਈਟਰ ਏਥੋਂ ਜਾ ਕੇ ਉਥੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਨੇ, ਕਈ ਰਾਈਟਰ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਨੇ, ਉਹ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ, ਬਲਕਿ ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਸਗੋਂ ਜਿਹੜੇ ਉਥੇ ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਮੈਂ ਬੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੋ, ਮੈਂ ਪਰਚਾ ਵੀ ਐਡਿਟ ਕਰਨਾ ਸੀ 'ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ', ਉਹਦੇ ਲਈ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਸਭ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਲਿਖੋ, ਉਹ ਬੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਜੋਰ ਲਗਾਣਾ ਪਏਗਾ, ਕੁਛ ਲਿਖਦੇ ਵੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਏਥੇ ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਚ ਛਪਦੇ ਨੇ। ਉਥੇ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਕੋਈ ਏਡਾ ਫਿਊਚਰ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ ਕਿਉਂ ਉਥੇ ਕੋਈ ਏਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਬਈ ਸਮਝਲੇ ਕਿ, ਐਸਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਜਿਨਾ ਚਿਰ ਉਪਜੀਵਕਾ ਨਹੀਂ ਜੋੜਨਗੇ, ਉਨਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ। ਜਿਨਾ ਚਿਰ ਉਪਜੀਵਕਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ, ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਨੌਸਟੋਲਜੀਆ ਹੈਗਾ ਫੈਕਟਰ ਐ, ਜਿਹੜਾ ਹੋਰਵਾ ਏ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦਾ ਉਹ ਬਹੁਤੀ, ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਚੱਲੇਗਾ? ਕਿਹੜੀ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਚੱਲੇਗਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਏਥੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਖ ਕੇ ਥੋੜਾ। ਫੈਕਚੁਅਲ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਜਿਹੜੀ ਆ, ਅਸਲ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਐ ਕਿ ਨੌਸਟੈਲੀਜੀਆ ਤੋਂ ਬਜਾਏ ਕੁਛ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਉਹ ਜੇ ਹੋ ਜਾਏ। ਉਥੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਹੋਏਗਾ? ਕਿਉਂਕਿ ਲਾਈਵਲੀਹੁਡ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਉਹਨੂੰ ਤੇ ਉਥੇ ਵੀ ਲਾਈਵਲੀਹੁਡ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ।

ਏਦਾਂ ਅਫੈਕਟ ਹੋਇਆ ਮੇਰੇ ਤੇ ਪਾਰਟੀਸ਼ਨ ਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਨਾਸਤਕ ਸਾਂ। ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਮੋਸ਼ਨਲ ਲੈਵਲ ਤੇ, ਜਜਬਾਤੀ ਲੈਵਲ ਤੇ, ਜਜਬਾਤੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਂ ਨਾਸਤਕ, ਹਜੇ ਏਨੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਉਮਰ ਚ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਾਸਤਕ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਨਾਸਤਕ ਓ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਈ ਮੇਰਾ ਇਮੋਨਸ਼ਲ ਲੈਵਲ ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਰੱਬ ਹੈਗਾ, ਖੁਦਾ ਹੈਗਾ ਤੇ ਇਹ ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਹੈਗਾ, ਏਨਾ ਜੁਲਮ ਹੋਇਆ, ਏਨਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਕਿ ਸੋਚ ਕੇ ਈ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਈ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ, ਆਪ ਦੇਖਿਆ, ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਜਿਹੜੇ ਪੇਰਿੰਟਸ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਸਬੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਗਾ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਆਇਆ ਸਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਈ ਮਿਲੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਕਸਬੇ ਚ ਬੜਾ ਈ ਵਧੀਆ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਕਸਬਾ ਸੀ, ਚੰਗਾ ਵਧੀਆ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਕਸਬਾ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ। ਲੇਕਿਨ, ਜਿਹੜੇ ਸਾਰੇ ਕਸਬੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ, ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਕਸਬੇ ਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾ ਸਕਦੇ, ਸਿਰਫ ਤਿੰਨ ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸਿਖ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ ਕਟਾਨੇ

ਪੈਣਗੇ, ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਸ਼ਕਲ ਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇੱਕ ਜਗਾ ਮੰਡੀ ਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਭ ਨੇ ਕੇਸ ਕੱਟੇ ਜਿਹੜੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਘਰ ਈ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕੋਲ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਦੇ ਕੇ ਤੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਂਪ ਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਤੇ ਤੇ ਖੈਰ ਇਕ ਬਚਾਅ ਹੋਇਆ, ਜਾਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਬਾਕੀ ਜਗਾ ਤੇ ਬੜੇ ਕਤਲ, ਬੜਾ ਕੁਛ ਉਥੇ ਹੋਇਆ, ਆ ਵੀ ਕਈ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਲੰਮੀ ਚੌੜੀ ਤਕਲੀਫ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਏਧਰ ਵੀ ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਟਿਊਸ਼ਨਜ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਪੈਦਲ ਈ ਚੱਲੀਦਾ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿੱਲੀ ਮੈਂ ਪੈਦਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆਂ। ਕੋਈ ਜਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗੀ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਪੈਦਲ ਨਾ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਫਿਰ ਸਾਈਕਲ, ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਇਆ ਮੌਕਾ ਕਿ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦਸ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਏ ਸਾਂ ਤੋ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਬੜਾ ਮਜਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਵਾਪਿਸ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਆ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਵਾਪਿਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਚਾਂਸ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਓਧਰੋਂ ਆ ਰਹੇ ਨੇ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਓਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਏਧਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੋਇਆ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ, ਮਤਲਬ ਉਸ ਵਕਤ ਨੂੰ ਨਾ ਯਾਦ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅੱਛਾ।

ਜਿਹੜਾ ਸੀ ਨਾ 84 ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਸੀ, ਇਹ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਦਾ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੈਗਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਇਕ ਸੈਕਸ਼ਨ ਪਾਗਲਾਨਾ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਓ। ਉਹ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੈਗਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਥੱਲੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਨ ਸਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਦੋ ਤਿੰਨ, ਓਧਰੋਂ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰੀ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਨਾਲੇ ਹਕੂਮਤ ਲੈਣੀ ਸੀ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਨਾ ਸੀ, ਓਧਰ ਲੱਗੇ ਰਹੇ, ਇਹ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੇ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਥੱਲੇ ਗੁੰਡੇ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਐਗਰੀਮੈਂਟ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੁਸੀਂ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ, ਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਜੁਲਮ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਜਿਥੋਂ ਮੈਂ ਦਫਤਰੋਂ ਆਇਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਦਫਤਰ ਛੇਤੀ ਬੰਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਛੁੱਟੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਰਸਤਾ ਉਹੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਹਸਤਪਾਲ ਚ ਪਈ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਉਹਦੀ ਲਾਸ਼ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਦਮ ਘਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਠਹਿਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਪੁਲ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਆਇਆਂ ਜਿਥੋਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਬਾਅਦ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਿਆ, ਕੋਈ ਸਰਦਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਿਆ, ਉਹਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਲਾਈਵੁੱਡ ਦੇ, ਪੁਲ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਸੀ, ਇਹ ਲੱਕੀਲੀ ਮੈਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਹਿਲੋਂ ਆਇਆਂ। ਬਾਕੀ ਜਿਹੜਾ, ਸਾਡੇ ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੂ ਸਨ, ਸਾਡੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਰੋਟੈਕਟ ਕੀਤਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੈਗਾ ਇਹ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਸੈਕਸ਼ਨ ਫਾਰ ਐਗਜ਼ੈਂਪਲ ਕਾਂਗਰਸ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਲੋਅਰ ਲੈਵਲ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਸੋ ਬਹੁਤ ਜੁਲਮ ਹੋਇਆ, ਬਾਅਦ ਚ ਇਹਨਾਂ ਮੁਆਫੀਆਂ ਵੀ ਮੰਗ ਲਈਆਂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਰ ਲਿਆ। ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਰੈਸ਼ਨਲਾਈਜ਼ ਤੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਓ, ਸਮਝ ਤਾਂ ਸਕਦੇ ਓ, ਲੇਕਿਨ ਭੁੱਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਔਰ ਸਿੱਖ ਜਿਹੜੇ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਜੱਟ ਸਿੱਖ ਨੇ, ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਗੇ। ਇਹ ਤਾਂ 18 ਦੇ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜਾਂ ਚ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਆਏ ਸੀ, ਕਿੰਨੇ ਜਿਹੜੇ, ਇਹ ਸਿੱਖ ਜਿਹੜੇ ਇਹ ਕਦੀ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਭੁੱਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੀ ਪੈਂਜੈਂਟ ਉਰੀਜਨ ਚੋਂ ਉਹਦੇ ਚੋਂ ਆਈ ਹੈਗੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਨਰਸ ਕਰਨਾ ਔਰ ਜਸ਼ਨ, ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਔਰ ਇਸ ਸਾਡਾ ਫਰਿੰਜ ਐ ਇੱਕ ਸੈਕਸ਼ਨ ਐ, ਉਹ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਵੈਨਕੂਵਰ ਚ, ਕੈਨੇਡਾ ਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਨੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ। ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਭੈੜਾ, ਇਹਨੂੰ ਦਰ ਗੁਜਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਇਹਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ। ਸਿੱਖ ਅਫੋਰਡ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਦੇਖੋ ਸਿੱਖ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਈ ਸਭ ਦੇ, ਐਨੀਮਿਟੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਵੈਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਦੁਖ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦੇ, ਉਹਨੂੰ ਨੂੰ ਰੀਕਡਿਰਨੇਸ਼ਨ ਆ ਕਿਹੜਾ ਉਹਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਈ ਪਾ ਕੇ, ਉਹਦੇ ਚ ਈ ਪੈਣਾ ਪਏਗਾ। ਦਿੱਲੀ ਕਿੰਨੇ ਸਿਖ ਨੇ, ਏਥੇ ਤੱਕ ਮਦਰਾਸ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਉਥੇ ਬੜੇ ਸਿਖ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੁਛ।

ਧੰਨਵਾਦ